

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ครอบครัวเป็นสถาบันปฐมภูมิที่เก่าแก่และเป็นสถาบันแรกของสังคมมนุษย์⁽⁸⁾ ความสัมพันธ์ของครอบครัวเปรียบเสมือนใยแมงมุมที่มีพื้นฐานมาจากการอยู่ร่วมกันระหว่างคนสองคนและเริ่มมีการเพิ่มสมาชิก สถาบันครอบครัวจึงนับได้ว่าเป็นสถาบันที่แผ่ขยายและสืบทอดสังคมให้ยาวนานต่อไปได้⁽⁹⁾ ครอบครัวยังเป็นพื้นฐานทางชีวภาพและเป็นสถาบันสังคมสากลที่ทุกสังคมต้องประสบ อีกทั้งยังเป็นหน่วยของสังคมที่มีความคงทนที่สุดและยังไม่มีสถาบันใดอยู่คงทนเท่ากับสถาบันครอบครัวเพราะทุกคนต้องอยู่ในสถาบันตั้งแต่เกิดจนเติบโตใหญ่

บริบทของครอบครัว

ครอบครัว⁽⁹⁾ หมายถึง กลุ่มบุคคลที่มาารวมกันโดยการสมรส โดยการเลี้ยงดูทางสายโลหิตหรือการรับเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม หรืออาจประกอบด้วย สามี ภรรยาและลูก มีการรักษาวัฒนธรรมเดิมหรือสร้างวัฒนธรรมใหม่ก็ได้ แต่ละคนมีหน้าที่ที่ได้รับกำหนดให้มีการแบ่งงานกันทำ อย่างไรก็ตามการแตกต่างทางเพศทำให้ผู้ชายเป็นผู้นำด้านต่าง ๆ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ผู้หญิงจะไม่สามารถทำงานนั้น ๆ ได้ ต่อมาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความเหนือและความต่ำต้อยทางเพศ (sexual superiority and inferiority) เพื่อให้มีการยอมรับสภาพทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนี้ว่า งานต่าง ๆ ในครอบครัวไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศ แต่ประเพณีและวัฒนธรรมจะระบุว่าเป็นของเพศใด แต่จะเด่นชัดในเรื่องหน้าที่ก็คือ ตอนที่หญิงเปลี่ยนสถานะมาเป็น "แม่" และชายเปลี่ยนสถานะมาเป็น "พ่อ" และความแตกต่างทางเพศนี้มีส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิต

บริบทของการเลี้ยงดูลูก

การเลี้ยงดู⁽¹⁰⁾ ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง การดูแล เอาใจใส่ การบำรุง หรือปรนเปรอด้วยการกินอาหาร เป็นต้น ดังนั้น การเลี้ยงดูลูกจึงเป็นคำที่มีความหมายลึกซึ้งในการกระทำ เพราะมิใช่แต่การให้อาหารตามสัญชาตญาณของความเป็นพ่อแม่ แต่รวมไปถึงการเอาใจใส่ซึ่งก็มีทั้งด้านร่างกายและจิตใจด้วย

เมื่อมีครอบครัว มนุษย์เริ่มสร้างสังคมย่อยขึ้น ต่อมาสมาชิกเพิ่ม คือ ลูก ที่ทำให้สถานภาพและบทบาทของคู่สามีภรรยาเปลี่ยนไปเป็น "พ่อ" และ "แม่" ที่ต้องมีหน้าที่ที่ถูกกำหนดโดยสัญชาตญาณและวัฒนธรรม รวมทั้งจารีตประเพณีของสังคมที่กำหนดบทบาทและหน้าที่ของทุกคนในครอบครัว กล่าวคือ พ่อแม่มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกตามกฎหมายแล้วจะปฏิเสธการเลี้ยงดูลูกไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องอบรมสั่งสอนบุตรให้อยู่ในกรอบประเพณีนิยมด้วย

สุพัตรา⁹ ได้กล่าวถึงงานที่สำคัญทางเพศของหญิงและชายว่างานที่สำคัญทางเพศของหญิงคือ การตั้งครรภ์ การคลอดบุตร การเลี้ยงดูบุตร ในครอบครัวจะพบว่า แม่และลูกมักจะเป็นหลักประกันของการอยู่รอดของครอบครัวและแม่ก็จะรับผิดชอบลูกมากกว่าพ่อทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด โดยแม่จะดูแลลูกอย่างใกล้ชิดซึ่งรวมถึงการให้นมบุตร ดังนั้น แม่และลูกจะผูกพันกันทั้งร่างกายและจิตใจ

Margaret อ้างโดย สุพัตรา⁽⁹⁾ กล่าวว่า ผู้หญิงควรเลี้ยงดูลูกให้ดีพอ ๆ กับการประสบความสำเร็จในวิชาชีพด้วย ไม่ใช่ได้อย่างเสียอย่าง แต่ปัจจุบันสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีการทำงานนอกบ้านมากขึ้นก็ยังไม่แปลกถ้าผู้ชายจะต้องมีส่วนดูแลลูกมากขึ้น แต่ในบางกรณีถ้าพ่อแม่ไม่ได้รับผิดชอบเลี้ยงดูลูก เด็กก็จะอยู่ใน

ความดูแลของญาติ สังคมและวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำหนดบทบาทและสถานภาพของคนในครอบครัว ขณะเดียวกันในปัจจุบันเศรษฐกิจก็มีอิทธิพลมิใช่น้อย ทั้งนี้เพราะสตรีวัยแรงงานโดยเฉพาะในช่วงก่อสร้างครอบครัวลูกยังเล็กและเป็นภาระที่ต้องเลี้ยงดูรวมทั้งให้การศึกษา ผู้หญิงเหล่านี้มีแนวโน้มจะออกสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามความแตกต่างทางเพศมีส่วนทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำ เช่น หญิงรับผิดชอบในบ้าน ชายรับผิดชอบงานอื่น ๆ ที่สำคัญในสังคม

หน้าที่ของครอบครัวแบ่งออกเป็น

1. สร้างสรรสมาชิกใหม่ (reproduction) หน้าที่นี้มีความสำคัญมาก ถ้าไม่มีการสร้างสมาชิกใหม่สังคมนั้น ๆ จะสูญหายไป การมีสมาชิกทำให้สังคมดำรงอยู่ได้โดยเฉพาะสังคมภาคเกษตรสมัยก่อนที่ต้องการแรงงานของคนในครอบครัวเพื่อสร้างผลผลิตทางการเกษตร

2. การบำบัดความต้องการทางเพศ (sexual gratification) ซึ่งออกมาในรูปของการสมรส ซึ่งมีเรื่องของวัฒนธรรมและประเพณีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องการจัดพิธีสมรส

3. การเลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตในสังคม (maintainance of immature children or raising the young) เนื่องจากมนุษย์มีระยะเวลาความเป็นเด็กยาวนานกว่าสัตว์อื่นและต้องได้รับการเลี้ยงดูอย่างสม่ำเสมอและไม่มีสถาบันใดจะทำหน้าที่ได้ดีกว่าสถาบันนี้ เพราะพ่อแม่ส่วนใหญ่จะรักและเลี้ยงดูลูกของตนเป็นอย่างดี ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตใหญ่ไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจน ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการพัฒนาการทางร่างกายและจิตใจเด็กโดยตรง โดยเฉพาะทางด้านบุคลิกภาพ ทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ

4. ให้การขัดเกลาหรือการอบรมสั่งสอน (socialization) ครอบครัวเป็นแหล่งการอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง เป็นสถาบันที่เตรียมตัวเด็กให้ออกไปเผชิญกับสิ่งแวดล้อมนอกบ้าน อบรมให้เด็กรู้จักกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แบบความประพฤติต่าง ๆ เพื่อจะได้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพได้ ถ้าขาดกระบวนการนี้คนเราก็เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ไม่ได้ การขัดเกลานี้รวมถึงการทำโทษที่ไม่รุนแรง การให้รางวัลเพื่อการฝึกให้เด็กรู้จักให้และรับ

5. กำหนดสถานภาพ (placement) ได้แก่การกำหนดชื่อ นามสกุล เพื่อให้รู้ว่าเป็นใครและอยู่ในกลุ่มใด บางครั้งชื่อสกุลก็เป็นเครื่องชี้ว่าคนนั้นมีฐานะหรือมาจากคนระดับใด โดยเฉพาะในสมัยก่อน เราสามารถบอกได้ทันทีที่รู้จักนามสกุล นอกจากนี้ พบว่า คนที่อยู่ในสังคมที่มีสถานภาพสูงจะเป็นผู้มีโอกาสมากกว่าคนที่มีสถานภาพต่ำกว่า ดังนั้น สถานภาพแรกเกิดจึงมีส่วนในการสร้างความเจริญหรือความล้าหลังแก่บุคคลไม่น้อย

6. การให้ความรักและความอบอุ่น (affection) ครอบครัวเป็นแหล่งที่เด็กจะได้รับความรักอย่างบริสุทธิ์ เช่น ความรักระหว่างพ่อ แม่ ลูก พี่น้อง เป็นต้น เป็นแหล่งที่นอกจากจะให้ความรัก ความอบอุ่นแล้ว ยังเป็นแหล่งให้ความคุ้มครองและความมั่นคง ความคุ้มครองทางจิตใจแก่สมาชิกเป็นแรงเสริมทางด้านกำลังใจให้สมาชิกฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ได้ ทำให้เด็กมีความรู้สึกเชื่อใจคนอื่น (self trust) มากขึ้นและยังส่งเสริมให้เด็กมีความเชื่อมั่นในตนเองด้วย

อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม

จากอดีตสู่ปัจจุบัน นับตั้งแต่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรปมีผลกระทบต่อสังคมทั่วทุกมุมโลก ประเทศไทยเองก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วย ประเทศไทยเริ่มรับวัฒนธรรมภายนอกมากขึ้น สังคมภาคเกษตรค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นสังคมอุตสาหกรรมและสังคมเมืองมากขึ้น วิล⁽⁶⁾ สรุปลักษณะของสังคมเมืองว่า การมีลักษณะความเป็นเมืองของสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของประชากรที่อาศัยอยู่ในสถานที่แบบเมือง (urban

place) มีกระบวนการที่มีการเคลื่อนย้ายประชากร การจัดระเบียบสังคมที่เกิดขึ้นในฐานะที่เป็นผลสืบเนื่องของ การรวมจุดของประชากร โดยพิจารณาได้ 3 มิติ คือ

1. ด้านประชากร องค์การสหประชาชาติได้ให้คำนิยาม ความเป็นเมืองว่าต้องเป็นพื้นที่ที่มีประชากรตั้งแต่ 20,000 คนขึ้นไป มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติการย้ายถิ่นและลักษณะของวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน

2. ด้านระเบียบทางสังคม มีการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างและหน้าที่ โดยเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมจากระบบเกษตรกรรมเป็นระบบอุตสาหกรรม เนื่องจากในยุคที่เริ่มเป็นอุตสาหกรรมเกิดขึ้นจากเหตุผลทางการผลิตและพาณิชย์ ส่วนเมืองยุคหลังอุตสาหกรรมคือปัจจุบันมุ่งเน้นการบริโภคและการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อบริการมากกว่า

3. ด้านวิถีชีวิตแบบเมือง ได้แก่ สังคมของชีวิต บุคลิกภาพและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ก่อให้เกิดภาวะการดำเนินชีวิตแบบเมือง คตินิยมและการปรับเปลี่ยนค่านิยม จารีต ธรรมเนียมมากขึ้น แต่ก็พบว่าในวิถีชีวิตของเกษตรแบบใหม่ก็มีรูปแบบคล้ายกันเพราะมีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการเกษตรมากขึ้น

ความเป็นเมืองในสังคมไทยกับการเลี้ยงลูก

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่ารูปแบบของครอบครัวในปัจจุบันเปลี่ยนจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง ทั้งนี้เป็นผลจากอิทธิพลของความทันสมัย (modernization) ประชาชนหันเข้ามาสู่การดำรงชีวิตในเมืองมากขึ้น ตามพจนานุกรมศัพท์ทางสังคม กล่าวว่า ลักษณะความเป็นเมืองหมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมืองหรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมือง หรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือในการดำเนินกิจการต่าง ๆ มากขึ้น⁽⁸⁾ ผลกระทบของความเป็นเมืองมีต่อขนาดของประชากร การย้ายถิ่น ความหนาแน่นที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางชีวภาพหรือลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมรวมทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงพื้นฐานภายในเมือง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมจากระบบเกษตรกรรมเป็นระบบอุตสาหกรรม มีระบบเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นที่การบริโภคและการใช้จ่ายเงินเพื่อซื้อบริการมากกว่าที่จะเน้นการจัดระเบียบทรัพยากรเพื่อการผลิตสินค้า ดังนั้นเมืองในยุคปัจจุบันจึงวิวัฒนาการขึ้นเป็นแหล่งเพื่อการบริโภค

ในทางจิตวิทยาสังคมของชีวิตแบบเมือง มีผลต่อแบบแผนบุคลิกภาพแบบเมืองและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวเมือง ทั้งนี้เนื่องจากภาวะการดำเนินชีวิตในเมืองก่อให้เกิดวิถีชีวิตที่มีลักษณะพิเศษที่เรียกว่า "คตินิยมแบบเมือง" โดยสะท้อนให้เห็นจากวิธีการพูด การแต่งกาย ความเชื่อ การงาน ที่อยู่อาศัย การคบค้าสมาคมและเหตุผลของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น รวมถึงการปรับเปลี่ยนค่านิยม จารีตประเพณีและพฤติกรรม อิทธิพลดังกล่าวแผ่กระจายเข้าสู่สังคมชนบทอย่างรวดเร็วโดยผ่านทางคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร⁽⁸⁾

กล่าวโดยสรุป ก็คือ การมีลักษณะแบบเมืองในประเทศกำลังพัฒนาทำให้เกิดการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมทำให้เป็นศูนย์กลางงานส่วนเกินในภาคเกษตรกรรมเข้ามาในเมืองนำไปสู่การแบ่งงานกันทำ การเกิดความชำนาญพิเศษ เกิดการผลิตแบบมวลชน(mass product) เป็นผลให้ค่าจ้างแรงงานสูงขึ้นและระดับการครองชีพสูงขึ้นตามไปด้วย กระแสการย้ายถิ่นจากชนบทสู่เมืองก็ยิ่งสูงขึ้น ส่วนขนาดของครอบครัวก็เล็กลงเพราะคนที่เดินทางย้ายถิ่นทำงานเป็นผู้ที่อยู่ในวัยแรงงานทั้งชายและหญิง

การเข้ามาสู่แรงงานภาคอุตสาหกรรมก่อให้เกิดการสร้างรูปแบบสังคมใหม่โดยเฉพาะผู้หญิงการทำงานนอกบ้านเป็นที่ยอมรับได้ของสังคมไทย ทำให้ผู้หญิงที่แต่งงานแล้วต้องเลือกหาระหว่างการทำงานกับ

การมีบุตรและอยู่บ้านเลี้ยงลูก โดยเฉพาะหญิงวัย 30-40 ปี มีอัตราการทำงานสูงสุด เมื่อเทียบกับผู้หญิงในวัยอื่น ทั้งนี้เป็นไปได้ว่า ผู้หญิงวัยนี้อยู่ในช่วงแต่งงานแล้วและกำลังสร้างครอบครัว

ผลกระทบของการทำงานภาคอุตสาหกรรมต่อการเลี้ยงลูก

ในสังคมไทยบทบาทในการเลี้ยงลูกยังเป็นของสตรีเป็นส่วนใหญ่ สตรีถูกกำหนดบทบาทตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์ ความผูกพันกับลูกอย่างลึกซึ้งขณะตั้งครรภ์มีผลทำให้สตรียอมรับได้กับการที่จะต้องรับภาระในการเลี้ยงลูกโดยเฉพาะในระหว่างที่ลูกยังเล็กและไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ขณะที่สามีจะทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือเป็นส่วนใหญ่

นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาถึงผลกระทบของการทำงานของสตรีต่อการดูแลลูกและครอบครัว พบว่า การที่สตรีออกทำงานนอกบ้านสตรีใช้เวลาในการดูแลลูกลดลง การเลี้ยงลูกอยู่ในความดูแลของญาติ ปู่ย่าตายายหรือผู้ใกล้ชิดอื่น ๆ ถ้าไม่มีผู้ดูแลเพราะเป็นครอบครัวเดี่ยวผู้ดูแลก็จะเป็นสถานเลี้ยงเด็กกลางวัน หรือ พี่เลี้ยง ดังจะพบว่า จำนวนเด็กในจังหวัดสงขลามีประมาณ 43,398 คน เด็กเหล่านี้ใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กกลางวันและศูนย์พัฒนาเด็กต่าง ๆ ที่อยู่ในความดูแลของรัฐถึง 5,020 คน พบว่าแม่ในครอบครัวชาวไทยมุสลิมที่สตรีมักเป็นผู้ดูแลลูก แต่พบว่าในจังหวัดสงขลามีศูนย์พัฒนาเด็กที่ตั้งอยู่ในมัสยิด 50 แห่ง(ข้อมูลจากสำนักงานประชาสงเคราะห์จังหวัดสงขลา 2540) ขณะที่บางส่วนเด็กจะได้รับการเลี้ยงดูโดยผู้ใกล้ชิด บางส่วนอยู่ในความดูแลของสถานรับเลี้ยงเด็กที่ไม่ได้จดทะเบียนซึ่งไม่ว่าเด็กเหล่านี้ได้รับความปลอดภัยและได้รับการเลี้ยงดูอย่างถูกต้องหรือไม่

จากการศึกษาของ Richter และ คณะ⁽⁷⁾ พบว่า รูปแบบของการเลี้ยงลูกมีการเปลี่ยนแปลงไป คือ เด็กที่อายุต่ำกว่า 3 ปี บิดามารดาจะมีความรู้สึกว่าการเลี้ยงเองโดยการจ้างพี่เลี้ยงเด็กมาทำหน้าที่แทน นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กที่อายุ 3 ปีหรือต่ำกว่าจะได้รับการผลักดันให้เข้าสู่ระบบการเรียนก่อนเวลาอันควร และเด็กได้รับการเลี้ยงดูโดยมารดาเพียง 1 เดือนแรกเป็นส่วนใหญ่

ภัตสร และคณะ⁽⁸⁾ ได้สำรวจครอบครัวทั้งในและนอกประเทศไทย พบว่า สตรีทั้งในเมืองและชนบทส่วนใหญ่ยังนิยมเลี้ยงลูกเองตั้งแต่แรกเกิดจนอายุ 3 ปี ส่วนผู้ชายที่ภรรยาทำงานในเวลากลางวันจะช่วยเหลือเลี้ยงบ้างในเวลากลางคืน และพบว่า การที่สตรีต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้นเป็นผลให้ครอบครัวเล็กลงโดยเฉพาะในสตรีที่มีการศึกษาสูงหรือทำงานที่ต้องอาศัยความชำนาญและความสามารถ และเป็นสาเหตุให้สตรีต้องเลือกระหว่างการมีลูกกับการทำงานเพราะการมีลูกเป็นอุปสรรคในการทำงานบางประเภท อย่างไรก็ตามสตรีที่ทำงานแก้ปัญหาโดยการจ้างพี่เลี้ยงเด็กและดูแลบ้านไปในเวลาเดียวกันด้วย

จะเห็นได้ว่า รูปแบบของการดูแลเด็กเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงผลกระทบของการทำงานทำให้ครอบครัวเล็กลง ในขณะที่เดียวกันผู้ดูแลเด็กแทนที่จะเป็นปู่ย่าตายายหรือญาติกลับเปลี่ยนเป็นผู้อื่นที่มาดูแลบ้านและดูแลลูกแทน ผลกระทบอื่นที่พบ คือ การใช้เวลากับลูกลดลงเพราะเวลาที่ใช้ในการทำงานมากขึ้น ภัตสรและคณะ⁽⁹⁾ พบว่า ผู้ชายจะให้เวลาอยู่นอกบ้านมากกว่าผู้หญิง ส่วนผู้หญิงเวลาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของงานบ้านและการดูแลลูก

แบบแผนการเลี้ยงลูก การลงโทษและการให้กำลังใจลูก

การดูแลลูกนอกจากจะให้เลี้ยงดูด้านอาหารแล้ว ด้านการอบรมจริยธรรม การลงโทษและการให้รางวัลก็เป็นสิ่งจำเป็นมิใช่น้อย จากการศึกษาของ Joubert⁽¹²⁾ ได้ศึกษาภาวะจิตใจของเด็กวัยรุ่น พบว่า ผล

กระทบของการเลี้ยงดูโดยเฉพาะความรุนแรงที่ได้รับจากพ่อในวัยเด็กมีผลต่อบุคลิกภาพและความรู้สึกรักตัวเองของเด็กเหล่านี้ และยังพบว่า ระเบียบวินัยในการลงโทษเด็กไม่มีผลต่อการรักตัวเองของเด็กโดยตรง แต่จะมีผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมทางจิตใจด้านอื่นมากกว่า นอกจากนี้ในเรื่องของการลงโทษ McKormick⁽¹³⁾ ได้มีการศึกษาความคิดเห็นของแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวและกุมารแพทย์เกี่ยวกับการลงโทษเด็กด้วยการเมียนตี พบว่า ทั้งแพทย์เวชศาสตร์ครอบครัวและกุมารแพทย์ส่วนใหญ่สนับสนุนการลงโทษด้วยการเมียนตี แต่มีการให้คำแนะนำสั่งสอนร่วมไปด้วย

ด้านผลกระทบต่อความเชื่อมั่นและความปรารถนาทางสังคม (social desirability) ในตัวเด็กที่ศึกษาในระดับวิทยาลัย โดยการศึกษาของ Joubert⁽¹²⁾ ซึ่งใช้โดยใช้แบบทดสอบระดับคะแนนในเรื่องความเชื่อมั่นในตัวเองและความปรารถนาของสังคม ที่มีผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพ่อแม่และการมีระเบียบวินัยในการเลี้ยงดู พบว่า ในเด็กผู้ชายที่มีครอบครัวที่มีการใช้คำขยับและมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ระหว่างพ่อแม่และลูกจะเป็นเด็กที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองน้อยกว่าเด็กที่มาจากครอบครัวที่มีการให้กำลังใจลูก

ผลกระทบของการเลี้ยงลูกที่มีการลงโทษและการให้กำลังใจมีผลกระทบโดยตรงต่อครอบครัวทั้งในส่วนของผู้ที่เป็พ่อแม่และตัวเด็กเอง สำหรับผู้ที่ทำงานในภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะการจ้างงานที่มีปริมาณงานเป็นตัวกำหนด การทำงานมากหมายถึงการมีรายได้เพิ่มขึ้น ผลก็คือก่อให้เกิดความเครียดในการทำงานและเป็นส่วนหนึ่งก่อให้เกิดการใช้ความรุนแรงทางอารมณ์ ซึ่งอาจมีความรุนแรงมากน้อยต่างกัน แต่เหตุการณ์ดังกล่าวมักไม่มีการรายงานนอกจากในกรณีที่มีการทำร้ายกันอย่างรุนแรงเท่านั้น แต่พอจะคาดประมาณได้จากจำนวนเด็กเร่ร่อนทั่วประเทศ⁽¹¹⁾

ศาสนากับความเชื่อในการเลี้ยงลูก

จังหวัดสงขลาเป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนา 2 ศาสนา คือ พุทธและอิสลาม ทั้งนี้เพราะมีแนวเขตแดนที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย อิทธิพลของศาสนามีผลต่อการดำรงชีวิตไม่น้อย สำหรับแนวทางในการดำรงชีวิตของศาสนาอิสลามถือว่า การมีลูกเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตครอบครัว บิดามารดามีหน้าที่ในการเลี้ยงดูให้ลูกมีความเจริญเติบโตทั้งทางร่างกายและจิตใจ ศรัทธาต่อศาสนา และต้องเลี้ยงลูกให้เป็นผู้ที่สามารถสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น นอกจากนี้ยังเน้นความสัมพันธ์ของครอบครัวที่ต้องสนิทสนมกัน พ่อและแม่ควรอบรมดูแลและให้การศึกษาแก่ลูกอย่างใกล้ชิดและบางครั้งพ่อแม่ต้องแสดงความเด็ดขาดในกรณีที่จะฝึกให้ลูกเข้าระเบียบวินัย

แนวทางในศาสนาพุทธถือว่า พ่อและแม่มีหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกและอบรมสั่งสอนให้ลูกเป็นคนดีอยู่ในระเบียบของศีลธรรมอันดี ดำรงตนอยู่ในสายกลาง ถ้าจะพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ทั้งศาสนาพุทธและอิสลามมีแนวทางในการกำหนดหน้าที่ของพ่อแม่ไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้โดยยึดหลักให้พ่อและแม่จัดระเบียบวินัยให้ลูกและเน้นการดูแลให้เป็นคนดีของสังคม⁽²¹⁾

การพัฒนาบุคลิกภาพด้านอารมณ์ สังคม และศีลธรรม ⁽²²⁻²³⁾

การพัฒนาด้านอารมณ์

เด็กเริ่มแสดงออกทางอารมณ์เมื่ออายุ 10 เดือนและจะแสดงเฉพาะด้าน เช่น กลัว โกรธ พอใจ และเมื่อโตจนรู้ความ แรงผลักดันภายในและอารมณ์มักจะแสดงออกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วยการเรียกร้องจากธรรมชาตินอกตัว ความคับข้องใจไม่ปลดปล่อยและความกังวลก็เช่นกันด้วย ลักษณะที่อ่อนแอและป้องกันตนเอง

ไม่ได้ในวัยเด็ก ทำให้เด็กมีธรรมชาติที่จะเครียดและอารมณ์ขึ้น ๆ ลง ๆ ในการจัดการสิ่งท้าทายใหม่ ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนเองพบอยู่ตลอดเวลา

ลักษณะก้าวร้าว

เริ่มเมื่อ 2 ปีแรก แต่ก็หายไปโดยมีลักษณะช่วงสั้น ๆ เท่านั้น ความก้าวร้าวโดยทั่วไปเกิดจากการถูกขัดใจ เด็กจะเรียนรู้วิธีการสนองตอบต่ออารมณ์ก้าวร้าวเพราะถูกขัดใจได้ดีขึ้นแทนที่จะแสดงความรู้สึกโกรธของตนออกมาโดยตรง พ่อแม่ต้องพยายามสนับสนุนการแสดงปฏิกิริยาที่ปรับตนได้โดยรู้ถึงผลจากการแสดงของตนที่มีต่อผู้อื่น ทางเลือกที่พ่อแม่น่าจะอบรมสั่งสอนเด็ก เช่น กล่าวออกมาตรง ๆ ในสิ่งที่ตนไม่เห็นชอบด้วย เปิดโอกาสให้เด็กได้มองสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในอนาคต ให้รู้จักเข้าอกเข้าใจในความต้องการและความรู้สึกของผู้อื่น และพยายามแก้ปัญหาความคับข้องใจด้วยกระบวนการให้และรับ

ความกลัว

เป็นการแสดงตอบสนองอันตรายที่ปรากฏให้เห็นชัด ในบัดนั้นทันทีทันใด ความกลัวต่างจากความกังวลอย่างชัดเจน ความกลัวของเด็กมีมากมายเพิ่มความเป็นนามธรรมและซับซ้อนมากขึ้นตามวัยในระหว่างก่อนวัยเรียน เด็ก ๆ กลัวความมืด กลัวเจ็บ กลัวผีหรือสัตว์ประหลาด

วัยก่อนเรียน

เป็นระยะเวลาที่มากกลัวที่สุดในด้านพัฒนาการของเด็ก พ่อแม่ไม่ควรตกใจเกินไปและไม่ควรปฏิเสธว่าความกลัวเกิดขึ้นไม่ได้(ไม่พูดว่า "ไม่มีอะไรที่น่ากลัวเลย" ควรช่วยให้เด็กสามารถบรรยายความกลัวที่เกิดขึ้น ถ้าทำอย่างนี้ไม่นานก็สามารถควบคุมความกลัวได้

วัยประถม

การกลัวสัตว์และความมืดลดลงแต่เปลี่ยนมากกลัวโรงเรียนแทนและเพิ่มขึ้นเมื่ออายุ 9-12 ปี เด็กวัยนี้มีความกลัวลดลง เมื่อเด็กเรียนรู้วิธีการจัดการกับความกลัว 80% ของเด็กกลัวตาย กลัวถูกฆ่า กลัวสมาชิกในครอบครัวล้มป่วย กลัวไฟไหม้บ้าน และความกลัวจะเริ่มลดลงเมื่ออายุมากขึ้น แต่ก็พบว่า 40% ของเด็กจะมีความกลัวที่เข้มข้นและคงที่จนถึงวัยผู้ใหญ่ เช่น กลัวงู กลัวจิ้งจก เป็นต้น

ความเครียด

พบว่า มีสถานการณ์ 15 อย่างที่ส่งเสริมความเครียดในเด็ก

1. ถูกล้อเลียนหรือหัวเราะเยาะเรื่องรูปร่าง
2. ความตายของพ่อแม่
3. หน้าตาและลำตัวมีแผลเป็น
4. การหย่าร้างของพ่อแม่
5. ทะเลาะวิวาทกันรุนแรง
6. ถูกประจานเสียชื่อเสียงในที่สาธารณะ
7. คนมีจิตใจไม่สมประกอบ
8. เข้าสังคมมีแต่คนแปลกหน้า
9. ถูกจับโกหกได้ต่อหน้าชุมชน
10. ย้ายที่อยู่ต่างถิ่น
11. มีเพื่อนอันธพาล

12. สออบตก
13. ทะเลาะกับเพื่อนอย่างรุนแรง
14. ถูกปฏิเสธจากเพื่อนต่างเพศ
15. ติดยาหรือติดสุรา

พัฒนาการด้านสังคม

เด็กอายุ 3-5 ปี มักเริ่มเลียนแบบ อายุ 3 ปี พร้อมทั้งจะร่วมมือกับเพื่อน รู้จักแบ่งปันและรับจากเพื่อน รู้จักถอยและผลักดัน อายุ 5-8 ปี เริ่มแบ่งพวกเป็นแก๊งและมีการรวมกลุ่มเพศเดียวกัน 8- 9 1/2 ปี ติดเจ๊าะเพื่อนสนิท

มิตรภาพ

หมายถึง การชอบพอระหว่างคนสองคนด้วยความจริงใจ เมื่ออายุ 3-4 ปี เด็กสามารถระบุ "เพื่อนที่ดีที่สุด" ได้ มิตรภาพในวัยเด็กไม่เข้มขันเท่าวัยรุ่นอาจเกิดความเบื่อหน่ายได้ มิตรภาพวัยนี้ยังช่วยสนับสนุนและให้กำลังใจ สอนให้เด็กรู้จักแก้ปัญหาความคับข้องใจของตนโดยใช้วิธีประนีประนอมสะท้อนความคิดเกี่ยวกับตนเองและเป็นการส่งเสริมให้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในวัยรุ่นยอมแสวงหามิตรภาพที่ใกล้ชิดมากกว่าวัยเด็ก มิตรภาพวัยนี้เด็กสามารถและเปลี่ยนความลับและความเชื่อมั่นให้แก่กันและกันได้ ไว้วางใจและซื่อสัตย์ต่อกัน สามารถคุยกันได้ทั้งวันไม่เบื่อหน่าย

เกียรติและศักดิ์ศรีในตัวเอง

การที่คนเกี่ยวข้องกับเด็กมองเห็นความสำคัญและคุณค่าในตัวเด็ก เด็กก็สามารถมองเห็นคุณค่าตัวเอง การยกย่อง การให้ความเห็นชอบและการยอมรับ จากพ่อแม่หรือครูเป็นสิ่งที่สำคัญมาก และมีอิทธิพลต่อการเริ่มมองเห็นตัวเองในทางปากของเด็ก ถ้าครูและพ่อแม่คอยปฏิเสธและไม่เห็นชอบในพฤติกรรมของเด็กเรื่อย ๆ ไม่นานเด็กก็จะเริ่มมองไม่เห็นความดีของพฤติกรรมตนเอง เริ่มยอมรับเอาสิ่งไม่ถูกต้องที่ถูกมองเป็นลักษณะประจำตัวจนทำให้มองเห็นตัวเองว่าไม่มีความดีอะไรเลยในที่สุด

ผลกระทบทางเศรษฐกิจต่อการเลี้ยงลูก

Richter และคณะ⁽⁷⁾ ศึกษาถึงปัจจัยด้านการเงินของครอบครัวในการเลี้ยงลูก พบว่า ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงลูกเป็นสิ่งที่มัลต่อการเลือกวิธีเลี้ยงลูก สตรีส่วนมากคิดว่าในระยะแรกหลังคลอดต้องการเลี้ยงลูกเอง เพราะประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่า และค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงลูกโดยผู้อื่นหรือการฝากญาติเลี้ยงรวมทั้งการจ้างเลี้ยงนั้นจะต้องเสียค่าใช้จ่าย ตั้งแต่ 500 บาท ถึง 5,000 บาท ต่อเดือน ดังนั้นสตรีจึงต้องตัดสินใจเลือกว่าจะใช้วิธีใดที่เหมาะสมที่สุดสำหรับครอบครัวของตนเอง

กล่าวโดยสรุป ปัจจุบันโครงสร้างของสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ขนาดของครอบครัวลดลง รูปแบบครอบครัวกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้นหรือพบว่าเป็นครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว (single parent) ซึ่งน่าที่จะกระทบต่อเวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวเพราะมีการทำกิจกรรมนอกบ้านในการทำงานและการเดินทางเพื่อประกอบอาชีพและมีรายได้เพิ่มขึ้นเพื่อการเพิ่มอำนาจการซื้อขาย สังคมถูกเบี่ยงเบนด้วยการเห็นคุณค่าของวัตถุและความทันสมัยมากขึ้น กลายเป็นสังคมแห่ง "วัตถุนิยม" สำหรับสังคมที่พ่อและ

แม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ความเครียดของพ่อและแม่ เวลาที่ให้กับลูกรวมทั้งเวลาที่ใช้ในการอบรมสั่งสอนบุตร รวมทั้งการให้รางวัลและการลงโทษลูกน่าจะได้รับผลกระทบเช่นกัน

บริบทการเลี้ยงลูก

การเลี้ยงดูในลักษณะครอบครัวขยาย

การเลี้ยงดูเด็กในสมัยก่อนซึ่งครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของผู้เป็นแม่โดยมีปู่ย่าตายายเป็นผู้ช่วยให้การดูแลและเป็นพี่ปรึกษาเมื่อมีปัญหา และลักษณะครอบครัวขยายจะช่วยลดความเครียดในตัวเด็กได้ เพราะมีปู่ย่าตายายและญาติผู้ใหญ่อื่น ๆ เป็นเสมือนฉนวนที่ช่วยป้องกันความรุนแรงที่มีต่อเด็กในครัวเรือนได้เป็นอย่างดี และมีผลต่อพัฒนาการของเด็กโดยเฉพาะในเรื่องผลการเรียน จรรยาและวิลาสลักษณ์ (2527) ศึกษาทัศนคติของปู่ย่าตายายและบิดามารดาที่มีต่อกันในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูและผลที่มีต่อลักษณะพฤติกรรมบางประการโดยศึกษาในครอบครัวที่มีลักษณะครอบครัวขยายที่มีการเลี้ยงดูเด็กร่วมกันในครอบครัว พบว่า

1. บิดามารดาเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าจะอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างไร

2. เมื่อพิจารณาโดยรวมปู่ย่าตายายและบิดามารดา มีทัศนคติทางบวกในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กสอดคล้องกัน

3. เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีปริมาณความขัดแย้งระหว่างปู่ย่าตายายกับบิดามารดาในเรื่องการอบรมเลี้ยงดูบุตรในระดับที่แตกต่ากัน มีความพร้อมในการเรียนและมีลักษณะและพฤติกรรมทางเข้าสังคมไม่แตกต่างกัน

4. เด็กในครอบครัวที่มีปู่ย่าตายายและบิดามารดามีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความพร้อมในการเรียนไม่แตกต่างกัน แต่พบว่าเด็กที่ปู่ย่าตายายและบิดามารดามีระดับการศึกษาแตกต่างกันน้อยมีพฤติกรรมทางสังคมสูงกว่าเด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมาก

5. เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่มีปู่ย่าตายายมีทัศนคติต่อการอบรมเลี้ยงดูที่ดีมากกว่ามีความพร้อมในการเรียนสูงกว่าเด็กที่ปู่ย่าตายายมีทัศนคติที่ด้อยกว่า แต่เด็กสองกลุ่มนี้มีพฤติกรรมทางสังคมไม่แตกต่างกัน

6. เด็กที่อยู่ในครอบครัวที่บิดามารดามีทัศนคติต่อการอบรมเลี้ยงดูที่ดีมากกว่า มีความพร้อมในการเรียนสูงกว่าเด็กที่บิดามารดามีทัศนคติที่ด้อยกว่า แต่เด็กสองกลุ่มนี้มีพฤติกรรมทางสังคมไม่แตกต่างกัน

ด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานทางอารมณ์ของเด็กวัยก่อนเรียนอายุ 3 - 6 ปี พบว่า เพศ ลำดับการเกิดของเด็ก สถานภาพสมรสอาชีพและอารมณ์มารดา และระดับการศึกษามารดา ไม่มีผลต่ออารมณ์พื้นฐานของเด็ก

รุจิราและคณะ⁽²⁴⁾ ศึกษาอุบัติการณ์ ความรุนแรงและปัจจัยเสี่ยงของภาวะทุพโภชนาการในเด็กอายุ 0-4 ปี ในชุมชนเมือง(เขตเทศบาลเมือง) จังหวัดร้อยเอ็ด โดยการสัมภาษณ์มารดา หรือผู้เลี้ยงดูเด็ก จำนวน 1,203 คน ถึงภาวะโภชนาการของบุตรและซังน้ำหนัก วัดส่วนสูง และตรวจร่างกายเด็กอายุ 0-4 ปี จำนวน 1,480 คน พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะทุพโภชนาการในเด็กได้แก่ ครอบครัวที่มีบุตรมากกว่า 2 คน ขึ้นไป จำนวนขวดที่ใช้ในการขงนม การไม่เคยได้รับวัคซีน BCG ไม่เคยเป็นแผลเป็นและเด็กที่เป็นโรคปอดบวม

พรเพ็ญและจันทิรา⁽²⁵⁾ ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นมารดาหลังคลอดที่โรงพยาบาลศรีนครินทร์ จังหวัดขอนแก่น จำนวน 595 ราย โดยใช้แบบสอบถาม และเก็บข้อมูลก่อนจำหน่ายกลับบ้านและติดตามผลการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เมื่อครบ 4 เดือน พบ

ว่า พฤติกรรมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวตั้งแต่แรกเกิดถึง 4 เดือน ร้อยละ 45.74 เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ร่วมกับนมผสมร้อยละ 51.77 เลี้ยงลูกด้วยนมผสมอย่างเดียวร้อยละ 1.66 และเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ร่วมกับอาหารเสริมอื่น ๆ ร้อยละ 0.83 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการให้นมอย่างเดียวตั้งแต่แรกเกิดถึง 4 เดือน โดยวิเคราะห์แบบตัวแปรเดียว ได้แก่ การศึกษาของมารดา อาชีพของมารดา อาชีพของสามี รายได้ครอบครัว ความรู้เรื่องนมแม่ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการให้นมแม่อย่างเดียวตั้งแต่แรกเกิดถึง 4 เดือน โดยวิเคราะห์แบบตัวแปรเชิงซ้อนโดยใช้ logistic regression analysis ได้แก่ อาชีพทำนา การศึกษาระดับประถมศึกษา รายได้ครอบครัวมากกว่า 5000 บาท และการได้รับความรู้เรื่องนมแม่ที่ตึกหลังคลอด

เกื้อ และคณะ⁽²⁶⁾ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงลูก ไว้ดังนี้

การคาดคะเนเกี่ยวกับทิศทางของภาวะเจริญพันธุ์ การศึกษา และการทำงานของสตรีและองค์ประกอบของครอบครัว (household composition) ว่า น่าจะมีส่วนสอดคล้องกับแบบแผนการเลี้ยงดูเด็กนอกครอบครัวเพิ่มขึ้น สำหรับประเทศไทย การเลี้ยงดูบุตรโดยมารดาหรือญาติพี่น้องน่าจะมีความโน้มถ่วงลงเมื่อมารดามีบุตรน้อยลงหรือลูกที่เกิดมาเป็นลูกคนแรก ทั้งนี้เพราะค่าใช้จ่ายสำหรับการเลี้ยงดูโดยบุคคลอื่นน่าจะถูกลงหากมารดามีบุตรเพียงหนึ่งหรือสองคนทำให้มารดาที่มีลูกน้อยมีความสามารถพอที่จะจ่ายค่าเลี้ยงดูบุตรโดยบุคคลอื่นได้ นอกจากนี้การมีลูกเพียงหนึ่งหรือสองคนยังทำให้โอกาสที่ญาติจะช่วยดูแลให้มีโอกาสมากกว่าการที่จะนำลูกหลายคนไปฝากญาติ ๆ เลี้ยง สำหรับมารดาที่มีบุตรไม่มากโอกาสที่จะมีพี่ที่มีอายุมากกว่าดูแลน้องแทนมารดาก็น้อยลงไปด้วย ทำให้มารดาต้องใช้บริการสถานบริบาลหรือให้ญาติช่วยดูแลให้ในกรณีที่มาตราต้องทำงานนอกบ้าน สำหรับมารดาที่มีระดับการศึกษาสูงนั้นน่าจะให้ผู้อื่นเลี้ยง เช่น ให้สถานบริบาลเลี้ยงมากกว่าที่จะเลี้ยงเอง ตลอดจนจะส่งให้เรียนอนุบาลเมื่ออายุอยู่ในเกณฑ์ มารดาที่มีการศึกษาสูงมีแนวโน้มที่จะไม่ให้พี่ดูแลน้องเนื่องจากความต้องการที่จะให้บุตรทั้งพี่และน้องได้มีโอกาสถูกอบรมในสถานศึกษามากกว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างการทำงานของสตรีและชนิดของผู้เลี้ยงดูบุตรของตนยังขึ้นอยู่กับชนิดของงานที่สตรีผู้นั้นทำ โดยทั่ว ๆ ไป มารดาที่ไม่ได้ทำงานมีแนวโน้มที่จะดูแลบุตรเองมากกว่ามารดาที่ทำงาน อย่างไรก็ตามก็ยังมียกเว้นสำหรับมารดาที่มีอาชีพค้าขายหรือทำงานให้กับครอบครัว ทั้งนี้เพราะการมีอาชีพค้าขายหรือทำงานให้ครอบครัวสามารถทำงานไปด้วยและดูแลบุตรไปด้วยในเวลาเดียวกัน ดังนั้น พอจะสรุปได้ว่ามารดาที่สถานภาพการทำงานเป็นลูกจ้างกับบุคคลอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องเป็นญาติกันมีแนวโน้มที่จะไม่เลี้ยงดูบุตรเอง

ปัจจัยการมีผู้ช่วยดูแลเด็กให้ กล่าวคือ มารดาที่มีญาติผู้หญิงอาศัยในบ้านน่าจะมีโอกาสมากกว่าที่จะไม่เลี้ยงดูบุตรเอง เมื่อเปรียบเทียบกับมารดาที่ไม่มีญาติผู้หญิงอาศัยในบ้าน (หลักการนี้น่าจะใช้ได้กับกรณีของมารดาที่มีญาติอาศัยอยู่ใกล้บ้าน

ส่วนรายได้ของสตรีหรือรายได้ของครัวเรือนน่าจะมีความสัมพันธ์เชิงลบกับการที่มารดาจะเป็นผู้ดูแลบุตรเอง ในเขตกรุงเทพฯ และเขตเมืองหลักอื่นของประเทศไทย สถานบริบาลส่วนใหญ่จะเป็นการบริหารงานโดยเอกชน ดังนั้น จึงคิดค่าบริการในการดูแลเด็ก ครอบครัวที่มีความสามารถพอที่จะเสียค่าบริการฝากเลี้ยงหรือจ้างคนมาเลี้ยงลูกตัวเองที่บ้าน น่าจะใช้บริการดังกล่าวมากกว่าที่จะดูแลลูกด้วยตนเอง

อายุของเด็กน่าจะมีความสัมพันธ์กับแบบแผนการจัดคนเกี่ยวกับผู้ที่จะมาดูแลสตรีไทยโดยทั่วไปมีแนวโน้มที่จะดูแลลูกตัวเองโดยเฉพาะในช่วงที่เด็กยังอายุน้อยอยู่และมีแนวโน้มที่จะไม่ค่อยไว้ใจให้ผู้อื่นที่ตนเองไม่คุ้นเคยดูแลให้ และเมื่อพิจารณาถึงอุปทานของสถานบริบาลหรือสถานที่รับเลี้ยงเด็กซึ่งมีอยู่ค่อนข้างน้อยและรับเลี้ยงเด็กได้จำนวนไม่มากนัก ดังนั้นพอจะคาดคะเนได้ว่าในช่วงที่เด็กยังอายุน้อยมารดาน่าจะเป็นผู้ดูแลมาก

กว่าให้ผู้ดูแล อย่างไรก็ตามเมื่อเด็กอายุมากขึ้นอัตราการให้ผู้อื่นนอกเหนือจากมารดาดูแลเองน่าจะสูงขึ้นเช่นเดียวกับประเทศที่พัฒนาแล้ว

ผลกระทบของความทันสมัยและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมักเปลี่ยนวิถีการจัดการเลี้ยงดูเด็กที่เคยทำกันอยู่ในอดีตเนื่องมาจากเหตุผล 3 ประการ คือ

1. ชาติที่สาวหรือพี่ชายที่จะคอยดูแลน้อง ๆ หรือช่วยงานบ้าน เนื่องจากการลดขนาดของครอบครัว ตลอดจนการให้ความสำคัญของการศึกษาเพิ่มขึ้นทำให้เห็นความสำคัญที่จะส่งลูกไปเรียนสูงขึ้นแทนการให้การดูแลน้อง ๆ ที่บ้าน

2. การที่สตรีมีโอกาสเพิ่มมากขึ้นที่จะเข้าไปในตลาดแรงงานที่ให้รายได้เป็นตัวเงิน เนื่องจากภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่มีแนวโน้มเจริญเติบโตเพิ่มมากขึ้น ปัจจัยดังกล่าวจะเป็นปัจจัยผลักดันให้การเลี้ยงดูบุตรโดยมารดาเองมีแนวโน้มลดลง

3. แนวโน้มการเป็นครอบครัวขยายมีแนวโน้มลดลงในปัจจุบัน ดังนั้นการพึ่งพาพี่น้องเพื่อช่วยดูแลเด็กในช่วงที่มารดาไม่ทำงานย่อมลดลงเช่นกัน

เกื้อ วงศ์บุญสิน และคณะ⁽²⁶⁾ ศึกษาตัวกำหนดและผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของเด็กวัยก่อนเข้าโรงเรียนแยกตามวิธีที่เด็กได้รับการดูแล โดยสัมภาษณ์หญิงวัยเจริญพันธุ์ ในเขตกรุงเทพมหานคร จำนวน 1,514 ราย โดยการสุ่มอย่างมีระบบ ผลการศึกษา พบว่า การดูแลโดยบุคคลอื่นนอกเหนือจากการดูแลโดยมารดามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นในเขตกรุงเทพมหานคร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลจากปัจจัยหลายปัจจัยรวมกัน กล่าวคือ การลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ การที่มีสตรีมีการศึกษาสูงขึ้นและการเพิ่มขึ้นของอัตราการมีส่วนร่วมในการทำงานของสตรี อย่างไรก็ตามแม้ว่าแนวโน้มการเลี้ยงดูเด็กโดยบุคคลอื่นมีแนวโน้มสูงขึ้น ในช่วงเวลาที่ผ่านการศึกษาคั้งนี้ก็ยังพบว่ามารดาเป็นผู้ดูแลเด็กในช่วงอายุแรกเกิดถึง 3 ขวบเอง ในอัตราร้อยละที่สูงกว่าการดูแลโดยบุคคลอื่น สำหรับในช่วงเด็กอายุ 3-5 ปี การศึกษาคั้งนี้พบว่า ร้อยละที่มารดาดูแลบุตรเองกับที่เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนอนุบาลมีอัตราร้อยละใกล้เคียงกัน การจัดการเกี่ยวกับผู้ดูแลเด็กโดยทั่วไปจะสัมพันธ์กับอายุของเด็กโดยทั่วไป จะสัมพันธ์กับอายุเด็ก การทำงานของมารดาและสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมของมารดา กล่าวคือ มารดาที่มีสถานภาพการทำงานในระดับสูงจะดูแลบุตรเองน้อยกว่ามารดาที่ไม่ได้ทำงานหรือทำงานในสถานภาพที่ต่ำกว่า เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ของผู้ดูแลเด็กกับสุขภาพอนามัยของเด็ก

อรวรรณ (2529) ช้างใน แจ่มจันทร์⁽²⁷⁾ ศึกษาปัจจัยบางประการที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานอารมณ์ของเด็กในวัยก่อนเรียน ณ แฟลตดินแดง อาคาร 1-11 กรุงเทพมหานคร โดยศึกษาในเด็กอายุ 3-6 ปี จำนวน 255 คน โดยการสัมภาษณ์มารดาของเด็ก พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์เด็กได้แก่ เพศของเด็ก ลำดับการเกิดของเด็ก สถานภาพสมรส อาชีพ และการตอบสนองอารมณ์ของมารดา สำหรับปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ จำนวนพี่น้อง อายุ และระดับการศึกษาของมารดาไม่มีผลทำให้พื้นฐานอารมณ์ของเด็กแตกต่างกัน

เยาวดี(2529) ช้างใน แจ่มจันทร์⁽²⁷⁾ ศึกษาอิทธิพลของสภาพแวดล้อมและภูมิลักษณ์ของเด็กที่มีต่อการพัฒนาความคิดเชิงเหตุผลในเด็กไทย กลุ่มตัวอย่างเป็นเด็กอายุ 5-7 ปี จำนวน 258 คน จาก 3 โรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร และผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กอีกรวม 565 คน ซึ่งเป็นบิดามารดาและบุคคลใกล้ชิดของเด็ก 511 คน และครูประจำชั้นของเด็ก 54 คน โดยใช้วิธีสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเชิงเหตุผลของเด็กไทย ประกอบด้วย ภูมิลักษณ์ของเด็ก ได้แก่ อายุ และความพร้อมด้านสมองของเด็ก สภาพแวดล้อมทางปัญญา ประกอบด้วยคะแนนเฉลี่ยด้านเชาวน์ปัญญาของบิดามารดาและบุคคลใกล้ชิด

ขีดของเด็ก สภาพแวดล้อมทางโรงเรียนประกอบด้วย วุฒิและประสบการณ์ในการสอนของครูรวมทั้งสื่อทางภาษาทั้งที่เป็นถ้อยคำและไม่เป็นถ้อยคำ

แจ่มจันทร์⁽²⁷⁾ ศึกษาพัฒนาการของเด็กทางอารมณ์ ทางสังคม และพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กอายุ 8 สัปดาห์ถึง 3 ปี ที่ศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จำนวน 55 คน ผลการศึกษา พบว่า เด็กในทุกกลุ่มอายุ ระหว่าง 8 สัปดาห์ - 3 ปี มีการพัฒนาเหมาะสมทุกด้าน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากเด็กมีประสบการณ์ มีการเลียนแบบ และมีพัฒนาการที่ใกล้เคียงกัน

เกื้อ และ อัจฉรา⁽²⁸⁾ ศึกษาผู้ดูแลบุตรวัย 3-5 ปี ของสตรีในเขตเมืองและเขตชนบทของประเทศไทย โดยศึกษาจากข้อมูลทฤษฎีจากโครงการสำรวจสถิติสังคมเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2535 ซึ่งดำเนินโดยกองสถิติและสังคม สำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยเป็นผู้ที่อาศัยในครัวเรือนส่วนบุคคลทั้งในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล จำนวน 20,515 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนตัวอย่างในกรุงเทพมหานคร 5,160 ครัวเรือน ในเขตเทศบาล 5,850 ครัวเรือน นอกเขตเทศบาล 17,475 ครัวเรือน ส่วนวิธีเก็บข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนและสมาชิกหัวหน้าครัวเรือนที่ตกเป็นตัวอย่าง พบว่า ในเขตเมือง บุตรอายุ 3 - 5 ปี ประมาณครึ่งหนึ่งมีบิดามารดาเป็นผู้ดูแลและประมาณร้อยละ 40 กำลังเรียน ส่วนในเขตชนบทประมาณร้อยละ 80 มีบิดามารดาเป็นผู้ดูแลและประมาณ 3 ใน 4 ของบุตรกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนเอกชน ขณะที่ในเขตชนบทประมาณร้อยละ 60 เรียนในโรงเรียนรัฐบาล อายุของบิดาในเขตเมือง 30-34 ปี ส่วนมารดาในเขตเมืองอายุ 30-34 ปีมากที่สุด ส่วนมารดาในเขตชนบทอายุระหว่าง 25 - 30 ปี ปัจจัยที่มีผลต่อการเลี้ยงดูลูก ได้แก่ ภาคที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่ได้แก่ผู้มีภูมิลำเนาในเขตจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนจำนวนสมาชิกในครัวเรือนไม่สามารถอธิบายความแตกต่างได้อายุของบิดามารดามีความสัมพันธ์กับผู้ดูแลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่ไม่ได้เป็นตามที่กำหนดไว้ อิทธิพลของระดับการศึกษาของบิดามารดาต่อผู้ดูแลบุตรปรากฏชัดเจนโดยเฉพาะในเขตเมือง อาชีพมีอิทธิพลในการกำหนดบุคคลในการทำหน้าที่ดูแลบุตรโดยอาชีพเกษตรกรรมเปิดโอกาสให้บิดามารดาเป็นผู้ดูแลเองมากที่สุดและอาชีพที่บิดามารดาไม่สามารถกระทำได้ในครัวเรือนหรือมีเวลาที่ไม่เหมาะสมนั้นจะทำให้บิดามารดาต้องพึ่งพาคนอื่นหรือพึ่งพาสถาบันบริการรับเลี้ยงเด็กที่ตนสามารถจัดหาได้ ซึ่งจากการศึกษานี้ ยังพบว่า บิดามารดาส่วนใหญ่ยังคงดำรงบทบาทการเลี้ยงดูบุตร รองลงมาคือ การส่งบุตรเข้าในศูนย์รับเลี้ยงเด็กหรือโรงเรียนอนุบาล

เกื้อและอัจฉรา⁽²⁸⁾ สรุปถึงบทบาทการเป็นมารดาับการทำงานของผู้ดูแลบุตรไว้ดังนี้

การเป็นมารดาับการทำงานของผู้ดูแลบุตรนั้นเป็นสิ่งที่ขัดต่อกัน ความขัดแย้งนั้นจะมีความรุนแรงในระดับใดขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ประการ คือ

1. การจัดการในแง่ของการทำงานเพื่อหารายได้ให้ครอบครัว(ด้านการผลิต)

ในประเด็นแรกนี้ สัมพันธภาพเชิงผกผันระหว่างการทำงานกับภาวะเจริญพันธุ์มักพบในประเทศอุตสาหกรรมเพราะการจัดการในแง่ของการทำงานเพื่อหารายได้ให้ครอบครัวในสภาพของสังคมดังกล่าว เป็นไปในลักษณะของการบังคับให้ผู้เป็นมารดาต้องห่างเหินจากบ้านและการทำงานเพื่อผลประโยชน์ของนายจ้างมากกว่าของครอบครัว ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ผู้เป็นมารดาที่ต้องทำงานเป็นมารดาที่ต้องทำงานไปด้วยนั้นจึงจำเป็นต้องห่างเหินจากบุตร ขณะเดียวกันสภาพสังคมไม่อาจอำนวยความสะดวกให้ผู้เป็นมารดาออกจากงานเพื่อดูแลบุตรในระยะเวลาสั้นในช่วงแรกที่บุตรต้องการการดูแลอย่างเอาใจใส่และใกล้ชิดได้ ลักษณะเช่นนี้ตรงกันข้ามกับสังคมชนบทใน

ประเทศโลกที่สาม ซึ่งพบว่ามารดาสามารถทำงานไปด้วยและสามารถไกล่ชืดกับบุตรไปได้พร้อมกัน ตารางเวลาของมารดาในสังคมประเภทนี้มีความยืดหยุ่นกว่าในสังคมประเภทแรก

สำหรับปัจจัยประเภทที่ 2 คือ การจัดการในด้านการเลี้ยงดูบุตรนั้นมารดาในสังคมชนบทของประเทศโลกที่สามจะสามารถให้บุตรของตนเองได้รับการเลี้ยงดูจากผู้อื่นโดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าและยังสามารถไว้ใจได้ด้วย ทั้งนี้เพราะมีญาติซึ่งเป็นสตรีหรือหญิงรับใช้ซึ่งพร้อมจะให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่มารดาในสังคมเมือง สังคมอุตสาหกรรมไม่สามารถเข้าถึงโอกาสเช่นนั้นได้ง่ายนัก^(29,30) บทบาทการเป็นมารดากับการทำงาน

2.การจัดการด้านการเลี้ยงดูบุตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาคนช่วยดูแลโดยสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยแต่สามารถไว้ใจได้ ทั้งนี้เพราะมีญาติซึ่งเป็นสตรีหรือหญิงรับใช้ซึ่งพร้อมที่ให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่มารดาในสังคมเมืองและสังคมอุตสาหกรรมไม่สามารถเข้าถึงโอกาสเช่นนั้นได้ง่ายนัก⁽²⁸⁾ บทบาทการเป็นมารดากับการทำงานของสตรีในสังคมชนบทของประเทศโลกที่สามจึงมีความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงเท่าสังคมที่ทันสมัยอย่างในเมืองหรือประเทศอุตสาหกรรม

เกื้อและอัจฉรา ยังได้สรุปความไม่สอดคล้องและความสอดคล้องกันระหว่างการทำงานกับการดูแลบุตรว่ายังมีความแตกต่างกันแม้แต่ในกลุ่มสตรีที่มีอาชีพแบบเดียวกัน ทั้งนี้เพราะปัจจัยการจัดการในด้านการผลิตในสังคมอุตสาหกรรมหรือด้านปัจจัยการเลี้ยงดูที่พอ ๆ กัน ดังเช่น ความสำคัญของปัจจัยด้านการผลิตในสังคมอุตสาหกรรมของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา สตรีสามารถมีบุตรจำนวนมากได้แม้ว่าจะทำงานในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยก็ตาม เนื่องจากลักษณะการมีครอบครัวขยายและค่าจ้างแรงงานสำหรับทำงานบ้านที่มีราคาถูกเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกในทางตรงกันข้ามสำหรับประเทศที่พัฒนาปานกลางแต่ลักษณะรูปแบบของการมีครอบครัวขยายและค่าจ้างแรงงานสำหรับทำงานบ้านเริ่มแตกต่างจากที่เคยเป็นมา กลับพบว่าสตรีที่ทำงานในภาคเศรษฐกิจที่ทันสมัยในระดับต่ำกว่าสตรีกลุ่มอื่น ๆ ส่วนสตรีที่ทำงานในภาคเกษตรแผนเก่าก็เริ่มตกอยู่ในสภาพลำบากที่จะทำงานและเลี้ยงดูบุตรไปด้วย⁽³¹⁾

เกื้อและอัจฉรา สรุปแนวคิดของ Joekes(1989) Mason and Palan(1981) ว่า มีปัจจัยหลัก 3 ประการที่มีอิทธิพลต่อแบบแผนและแนวทางปฏิบัติในการเลี้ยงดูบุตรที่แตกต่างกันในประเทศที่กำลังพัฒนา ดังนี้

- 1.บทบาททางเพศ (gender role)
- 2.ตลาดสำหรับแรงงานไร้ฝีมือ ในระบบการทำงานในบ้าน(unskilled domestic labor)
- 3.ระบบครอบครัว (Family system)

ในภาพรวมแล้วพอจะกล่าวได้ว่า ยิ่งความเป็นอยู่ของครอบครัวจำเป็นต้องพึ่งพาเศรษฐกิจเงินตรามากขึ้น โอกาสในตลาดแรงงานของสตรีก็ยิ่งน้อยลงกว่าของบุรุษ โดยเฉพาะในภาคคนอกระบบ (informal sector) ซึ่งมีค่าจ้างแรงงานต่ำ ด้วยสถานภาพการทำงานอันไม่มั่นคงและขาดสวัสดิการทางสังคมบางลักษณะหรือกลุ่มสภาพดังกล่าวอาจผลักดันให้สตรีใช้ชีวิตอยู่แต่เพียงแต่ในบ้าน ในขณะที่สังคมลักษณะอื่น ๆ อาจผลักดันให้สตรีชนวัยทำงานนอกบ้านมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพส่วนตัวหรือรับจ้างทำงาน ทั้ง ๆ ที่ได้รับสวัสดิการหรือการคุ้มครองการทำงานเพียงน้อยนิดก็ตาม ลักษณะแบบหลังดังกล่าวเป็นผลให้การเลี้ยงดูเด็กกลายเป็นภาระของเด็กหญิง ญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนคนรับใช้ ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถที่จะมีบุตรในกลุ่มสตรีทำงานกลุ่มดังกล่าว

ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงลูก

นพวรรณ และ จุฑา⁽²¹⁾ ศึกษาค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงเด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ค่าใช้จ่ายในการตั้งครุภณในเขตเมืองเป็น 4 เท่าของในชนบท และเฉลี่ยทั้งเขตเมืองและชนบทประมาณ 560.80 บาท ค่าใช้จ่ายเพื่อการคลอด 50.9 บาทต่อคน ส่วนค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องใช้ของเด็กประมาณ 69.50 บาท ในขณะที่ค่าใช้จ่ายประจำตัวของเด็ก ประมาณ 45.5 บาท ส่วน Ritchee และคณะ⁽⁷⁾ พบว่า กรณีเด็กอายุต่ำกว่า 6 เดือน พ่อแม่ต้องจ่ายค่าดูแลประมาณ 100 - 5000 บาทต่อเดือน (ทั้งในกรณีให้ผู้ที่เป็ญญาติและไม่ใช่ญาติดูแลแทนที่บ้าน) ส่วนกรณีที่ส่งไปเลี้ยงนอกรบ้านหรือสถานเลี้ยงเด็กอัคราที่ต้งจ่ายประมาณ 150 - 4,000 บาท จากอัคราดังกล่าวนี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้สตรีที่ทำงานนอกรบ้านหันมาใช้การคุมกำเนิดมากขึ้น และพบว่า อัคราการคุมกำเนิดด้วยวิธีต่าง เพิ่มขึ้นจาก 35.6 เป็น 42.4⁽²²⁾ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันด้วยอัคราค่าครองชีพที่ค่อนข้างสูงอัคราค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับลูกน่าที่จะสูงตามไปด้วย

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมข้างต้น จะเห็นได้ว่า กระบวนการในการเลี้ยงลูกมาจากหลายบริบททั้งด้านสังคม ศาสนา และความแตกต่างกันในด้านอาชีพการงาน ระบบอุปถัมภ์ และข้อที่งานวิจัยหลาย ๆ งานวิจัยพบเช่นเดียวกันคือ ภาวะเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อกรกำหนดรูปแบบการรวมอยู่กันของครอบครัวทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย รวมทั้งการปรับเปลี่ยนบทบาทของคนในครอบครัวและการพึ่งพาบริการจากภาครัฐหรือเอกชนมากขึ้น ซึ่งงานวิจัยนี้จะค้นหาถึงบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปในการดูแลเด็กหรือสมาชิกในครอบครัวของคนทำงานในภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีระบบการทำงานที่ผลผลิตเชิงปริมาณและคุณภาพที่แข่งกับเวลาเป็นตัวกำหนด